

Друга Всеукраїнська наукова конференція

**«Історія та археологія
України: сучасні
тренди досліджень»**

29 квітня 2026 року

М.Одеса

Міністерство освіти та науки України

**Державний заклад «Південноукраїнський
національний педагогічний університет імені К. Д.
Ушинського»**

**Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка**

**Відділ історії козацтва на півдні України Науково-дослідного
інституту козацтва при Інституті історії України НАН
України**

Одеський національний морський університет

Одеський історико-краєзнавчий музей

**ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ УКРАЇНИ:
СУЧАСНІ ТРЕНДИ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Збірка наукових праць

Електронне наукове видання

Одеса – 2026

УДК 94(477)+903(477):(06)

Рекомендовано до друку кафедрою історії України Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
Протокол № 11 від 20 травня 2026 р.

Рекомендовано до друку вченою радою Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
Протокол №14 від 28 травня 2026 р.

Редакційна колегія:

к.і. н., доцент Сєкєрська О. П. (Одеса) – *відповідальний редактор*
Лаборант кафедри історії України Нікіфорова Н. А. (Одеса) – *відповідальний секретар*
д. і. н., професор Бабенко Л. Л. (Полтава)
д. і. н. Бруяко І. В. (Одеса)
ас. Родіял Д. О. (Одеса)

Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень: збірка наукових праць / за ред. О. П. Сєкєрської. Одеса, 2026. 274 с.

Збірка наукових праць присвячена важливим проблемам сучасної історичної науки, які стосуються сучасних трендів досліджень історії та археології України. До неї увійшли публікації молодих вчених, аспірантів та здобувачів освіти, оприлюднені на I Всеукраїнській науково-практичній конференції «Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень», яка відбулася **29 квітня 2026 року** у ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського».

Видання розраховане на вчених-істориків, викладачів, студентів і усіх, хто цікавиться історією та культурою України.

Рецензенти:

д. і. н., професор Михайлуца М. І.
д. і. н., професор Діанова Н. М.

Видано за редакцією авторів-здобувачів та наукових керівників

МІФИ ОДЕСИ ЯК ЧАСТИНА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ
Чернауцян Ганна, Савченко Віктор.....с.260

ЦЕРКОВНА АРХІТЕКТУРА В ТВОРЧОСТІ ЕТНОГРАФА
ДАНИЛА ЩЕРБАКІВСЬКОГО
Шульга Андрійс.268

Андрій Шульга, здобувач першого рівня вищої Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, м. Полтава

Науковий керівник: **Лариса Шаповал**, к. і. н., доцент кафедри історії України Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, м. Полтава

ЦЕРКОВНА АРХІТЕКТУРА В ТВОРЧОСТІ ЕТНОГРАФА ДАНИЛА ЩЕРБАКІВСЬКОГО

Анотація: статті висвітлено тематику наукових студій етнографа, мистецтвознавця, музейника, педагога Данила Щербаківського, методи етнографічних досліджень XIX - початку XX ст. духовної та матеріальної культури українського народу, етнічних груп, що проживали в Україні. Автори наголошують на вагомий внесок вченого у дослідженні дерев'яної церковної архітектури України, еволюції архітектурних форм церковних споруд, виокремлюючи український архітектурний стиль церков та релігійну символіку.

Ключові слова: етнограф, церква, церковна архітектура, храм, дзвіниця, народне мистецтво, культурна спадщина.

Постановка проблеми. Етнографія як наука, що вивчає культурні та соціальні аспекти життя народів, завжди привертала увагу дослідників до унікальних аспектів культури та традицій різних етнічних груп. Першим серед науковців, який вніс вагомий внесок у розвиток української етнографії, формування методологічних засад етнографічних досліджень в Україні XIX століття, музеєзнавства та збереження національної культурної спадщини був Д. М. Щербаківський – український археолог, історик, етнограф, мистецтвознавець, педагог. Данило Михайлович – автор понад 40 праць

з етнографії та археології. Його ґрунтовними працями є «Козак Мамай» (1913), «Символіка в українському мистецтві», «Українські дерев'яні церкви» (1921), «Оркестри, хори і капели за панщини на Україні» (1924), «Український портрет XVII-XX ст.» (1925), «Оправи книжок у київських золотарів XVII-XVIII ст.» (1926), «Український килим» (1927). Попри те, що з

30-х років XX століття ім'я вченого було заборонено радянською владою та викреслено з контексту української культури, жодна праця з народного мистецтва, етнографії не відбувається без використання його наукових розвідок, тому актуальність теми статті є беззаперечною. На честь видатних заслуг митця у 1993 році Спілка майстрів народного мистецтва України заснувала Премію імені Данила Щербаківського, якою щорічно відзначають талановитих дослідників народного мистецтва України [1, с. 91].

Історіографія теми дослідження. Життєвий і творчий шлях, тематику науково-організаційної діяльності етнографа, мистецтвознавця, археолога Данила Щербаківського вивчали дослідники А. Данилевич [2], Є. Котляр [3], Є. Спаська [4], О. Франко [5], О. Фрасинюк [6], І. Ходак [1], І. Шарфутдінова [7].

Постановка мети. Етнограф приділяв велику увагу збереженню культурної спадщини українського народу, був одним із ініціаторів створення етнографічних колекцій, які стали основою для створених музеїв України. Він сформував колекцію сакрального мистецтва у Київському художньо-промисловому музеї, приділяючи увагу іконографічним студіям та питанню символіки українського мистецтва. Мета дослідження полягає у виявленні напрямків етнографічних студій Данила Щербаківського, які містять аспекти народного мистецтва, духовної (звичаї, обряди, традиції) і матеріальної культури українського народу, зокрема церковної архітектури в Україні.

Народився Данило Щербаківський 29 (17) грудня 1877 року у селі Шпичинці Сквирського повіту Київської губернії (Бердичівський район Житомирської області) у родині вчителя парафіяльної школи, православного священика Михайла Щербаківського та матінки Феодосії Матушевської. У родині Щербаківських усі були набожними людьми. Дід Данила був дяком та дияконом у церкві Покрови Пресвятої Богородиці села Ярешки Бердичівського району Житомирської області. Його дружина (бабуся Данила) Тетяна Шеремецинська походила з родини священика села Верхівня Бердичівського району Житомирської області. По материнській лінії прадід Андрій та дід Флор

Матушевський були священиками церкви Різдва Пресвятої Богородиці села Шпичинці. Данило втратив матір у 7 років, тому виховання Данила і брата Вадима, сестер Зінаїди та Євгенії опікувався батько Михайло Щербаківський та бабуся Тетяна Шеремецинська. У 1887 році Данило Щербаківський розпочав навчання в Третій київській гімназії, яку закінчив із золотою медаллю. Захоплювався малюванням, природознавством та історією. У 1897 році вступає до історико-філологічного факультету Київського університету Святого Володимира. Отримавши у 1901 році диплом першого ступеня продовжує наукові студії. Процес становлення Данила Михайловича як науковця відбувся під впливом його вчителя Володимира Антоновича у системі формальної (Імператорський університет святого Володимира у Києві) та неформальної освіти (залучення до роботи підготовчого комітету XIII Археологічного з'їзду). Він був представником Київської історичної школи Володимира Антоновича. Це завсідчує коло його наукових інтересів: історичні науки, концепція регіонального дослідження української історії періодів Київської Русі та Великого князівства Литовського. Першу статтю «Бібліотека Вишневецького замку» опублікав в часописі «Київська старина» 1902 року [6, с. 69].

З 1904 року Данило Щербаківський за дорученням Київського художньо-промислового музею проводить експедиції для збирання зразків українського побуту й мистецтва, зокрема для музею Полтавського губернського земства. 30 вересня 1904 року через мобілізацію до війська покидає свою роботу але не припиняв своїх наукових досліджень. Після демобілізації Данила Михайловича Попечитель Київського навчального округу в серпні 1906 року направив працювати вчителем історії та географії до жіночої і чоловічої гімназій міста Умань. Вчений займався не лише викладацькою роботою, а прилучав своїх учнів до етнографічних та мистецьких інтересів. Данилом Михайловичем було сформовано гурток гімназистів, які разом з ним записували пісні в навколишніх селах. Під час етнографічної експедиції в 1906 році до Полтавщини Данило Щербаківський зібрав 230 килимів та інших зразків декоративно-прикладного мистецтва, долучився до створення краєзнавчого музею у Полтаві [2, с. 52].

В 1910 році Д. Щербаківський очолив історичний та етнографічний віділли Київського художньо-промислового музею, працював у Київському товаристві охорони пам'яток старовини та

мистецтва та виконував доручення Імператорської археологічної комісії. Етнограф не користувався послугами місцевих кореспондентів, власноруч їздив від села до села, збираючи твори народного мистецтва. Після повернення до Києва в 1917 році, став професором Духовної академії наук та читав лекції з українського мистецтва [7, с. 140-142].

Данило Михайлович як учений зробив вагомий внесок в організацію наукових українознавчих досліджень з етнографії, мистецтвознавства, сприяв розвитку науково-дослідних інститутів, визначенні стратегії їх роботи та реалізації актуальних завдань (секція Українського наукового товариства у Києві (1918 р.), Етнографічно-фольклорна комісія Всеукраїнської Академії Наук, Секція мистецтв Всеукраїнського археологічного комітету). В 1925 році Данило Щербаківський як заступник голови Всеукраїнської академії наук організував мистецький відділ Комітету та займався розробкою програми його діяльності.

Частину свого життя Д. Щербаківський досліджував дерев'яну церковну архітектуру України, вивчав еволюцію архітектурних форм. Подорожуючи Волинню в 1910 році етнограф досліджував місцеві церкви. При огляді однієї з церков села Сутче досліднику довелося бути свідком українського обряду обперізування церкви намітками, щоб зберегти людей від холери. Питання генези українських дерев'яних церков було висвітлено ним у другому випуску «Українського мистецтва» 1926 року. Дослідник аналізував єврейські синагоги, українські церковні споруди, храми буковинського типу, виокремивши їхні риси: подібність загального силуету до селянської хати; трикамерний план; спільне для всіх трьох зрубів високе, крите гонтом перекриття із чотирма схилами; окреме для кожного зрубу пірамідальне внутрішнє перекриття; розміщення входу з південного боку бабинця.

Данилом Щербаківським було опубліковано 39 фотографій дзвіниць та їхніх фрагментів. Етнограф висловив своє бачення розвитку архітектурних форм дзвіниць за систематичним принципом. Також розкрив функціональне призначення церковних дзвіниць та їхню спорідненість із сторожовими вежами у замках. У праці «Українські дерев'яні церкви (1921 р.) Д. Щербаківський наголошував, що треба відмовитися від бажання споруджувати всі типи українських церков до одного джерела. На його думку, важливими були свідчення Ібн Русте проте, що церкви та зимові оселі русів мали ідентичні гостроверхі перекриття, а також літописну згадку про побудову 989 року у місті Новгороді тринадцятиверхої церкви. Етнограф припускав, що з

прийняттям християнства в Київській Русі будували як дерев'яні церкви хатного типу так і багатобанні церкви у візантійському архітектурному стилі. У результаті цих двох процесів, що відбувалися одночасно і утворився український архітектурний стиль церков. Науковцем було порушено питання, щодо необхідності створення загального огляду української дерев'яної церковної архітектури [3, с. 164].

Окрім дослідження української культури Данило Щербаківський досліджував культуру євреїв, які в XIX – XX столітті були найбільш чисельною національною меншиною на території України. Вчений мав зацікавленість у єврейській культурі, оскільки його рідне село Шпичинці було оточено єврейськими містечками. За 15 кілометрів від села розташовувався Ружин, а далі містечко Погребище у якому народився хасидський цадик Ізраїль (Ісраель) Фрідман (1797-1850), 35 кілометрів від села Шпичинці розташована Сквиря, де більше третини населення складали євреї. Знайомство Данила Михайловича з єврейською культурою почалося у роки його проживання у місті Умань. В архіві вченого збереглися фотографії Великої синагоги в Умані та унікальної дерев'яної синагоги у містечку Тальне, яка була збудована у XIX ст. за бароково-класицистичним стилем. Споруда тальненської синагоги мала два поверхи зі спадаючим чотирикутним дворівневим дахом і витонченою прибудовою з балконом – жіночою галереєю на стовпах з боку західного фасаду. Внутрішній простір фокусувався на восьмигранному куполі. Під цим куполом знаходилася біма – катедра для читання Сувою Тори. Багаторусний вівтарний арон кодеш розташований по центру східної стіни. Інтер'єр синагоги поєднував просте оздоблення і вишукану різьбу арон кодешу, амуда та оригінальний для синагогальної традиції розпис східної стіни, який відображав два протилежних простори світу: квітучий райський сад, уготований праведним людям і інший світ призначений для тих, кому доведеться тримати сувору відповідь перед Богом. Тальненська синагога була зруйнована в 1919 році, не зберігся будинок рабина, який розташовувався поруч. Наукові розвідки Д. Щербаківського є єдиним джерелом вивчення історії синагоги Тального та інших церковних споруд, які були втрачені. Це розвідки про синагогу у Базалії, Животові, Конелі, Кульчинах, Уланові, Острополі, Погребище, Полонному, Тернівцях, Янушполі, Яришеві. У Ратному етнограф досліджував будинок синагоги але не вдалося встановити рік побудови єврейської церковної споруди [3, с. 889]. Відомо, що синагога була перекрита та

перекроєна 1865 р. залізом, у розписі мала зооморфний орнамент. Відвідуючи єврейське кладовище у Турійську, Щербаківський дослідив надгробки, виконав замальовки сюжетів різьблення надгробків.

Досліджуючи українську дерев'яну церковну архітектуру Данило Михайлович зібрав цінні відомості про форми церков, написав розвідки про буковинський (хатній) тип православних церков, який сформувався у той час коли Буковина була частиною Османської імперії. Крім того, він простежив історіографію церковної архітектури, критично проаналізував погляди Федора Шмідта щодо специфіки української дерев'яної церковної архітектури, розробив комплексну програму дослідження церковних споруд в Україні.

Висновки дослідження Данило Михайлович Щербаківський заклав основи для наукових досліджень у галузі української етнографії, сформував систематичний підхід для комплексного вивчення явищ традиційно-побутової культури українського народу, їхньому співвідношенні з історичними процесами та взаємодією з іншими культурами. Етнограф використав комплексний метод дослідження, поєднуючи польові роботи, збирання етнографічних артефактів і їхню наукову обробку. Він розширив тематику етнографічних студій, досліджуючи не лише духовні аспекти культури (звичаї, обряди, традиції) але й матеріальну культуру, народне мистецтво та церковну архітектуру, запропонував розглядати матеріальну культуру як невід'ємну частину етнічної самобутності, що сприяє формуванню національної ідентичності. Наукові праці Данила Михайловича Щербаківського стали частиною загальноєвропейського етнографічного дискурсу, вони допомагають глибше розуміти українську національну культуру, зберігати її унікальні риси та інтегрувати їх у сучасний культурний контекст, а методологічні засади наукових досліджень вченого до сьогодні залишаються актуальними. Внесок в українську національну культуру, етнографію, мистецтвознавство і музейництво Данила Михайловича Щербаківського є вагомим.

Список використаної літератури

1. Ходак І. Науково-організаційна діяльність Данила Щербаківського. *Студії мистецтвознавчі*. 2008. № 1. С. 85-101.
2. Данилевич А. П. Данило Михайлович Щербаківський – відомий дослідник у галузі українознавства. *Вісник Київського національного університету. Сер. Історія*. 2001. Вип. 55. С. 51–55

3. Котляр Є. Данило Щербаківський: наукові розвідки та відкриття єврейського мистецтва. *Народознавчі зошити*. 2014. №5. С. 884-913

4. Спаська Є. Народознавчі та мистецтвознавчі праці Євгенії Спаської. Голов. ред. Г. Скрипник. Київ : ІМФЕ НАНУ, 2015. 600 с

5. Франко О. О. Аналіз документів та матеріалів особистого наукового архіву Данила Щербаківського. *Вісник інституту археології*. 2009. №4. С. 68-80.

6. Фрасинюк О. Н. Українські золотарі XVI-XVIII століть у дослідженнях Д. М. Щербаківського. *Архіви України*. 2017. №5-6. С. 336-347

7. Шарафутдінова І. Данило Щербаківський (1877-1927). *Археологія*. 1998. №3. С. 140-142.

Andrii Shulha
scientific supervisor **Larysa Shapoval**

CHURCH ARCHITECTURE IN THE SCHOLARLY LEGACY OF THE ETHNOGRAPHER DANYLO SHCHERBAKIVSKYI

Abstract. *The article examines the scholarly pursuits of Danylo Shcherbakivskiy, a distinguished Ukrainian ethnographer, art historian, museum specialist, and educator, with particular attention to his research on the spiritual and material culture of the Ukrainian people and ethnic communities residing within the territory of Ukraine. Special emphasis is placed on the methodological approaches employed in ethnographic studies of the nineteenth and early twentieth centuries, which formed the foundation for the systematic investigation of national cultural heritage. The authors highlight the scholar's substantial contribution to the study of Ukrainian wooden church architecture, the evolution of architectural forms of ecclesiastical structures, and the identification of distinctive features of the Ukrainian architectural tradition in sacred construction. Particular attention is devoted to the interpretation of religious symbolism embodied in church buildings, bell towers, and other elements of sacral architecture, which constitute an integral part of Ukraine's cultural and artistic heritage.*

Keywords: *ethnographer, church, church architecture, temple, bell tower, folk art, cultural heritage.*

Електронне наукове видання

Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень: збірка наукових праць / за ред. О. П. Секерської. Одеса, 2026. 274 с.

Збірка наукових праць присвячена важливим проблемам історичної науки, які стосуються сучасних трендів досліджень історії та археології України. До неї увійшли дослідницькі нароби молодих вчених, аспірантів та здобувачів освіти першого – другого рівнів, які були оприлюднені на II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень» 29 квітня 2026 року у Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Видання розраховане на дослідників-істориків, викладачів, здобувачів освіти і усіх, хто цікавиться історією та культурою України.

Матеріали подано в авторській редакції

Макетування: Родіяд Д. О.

Дизайн обкладинки: Засоба К. І.

Одеса 2026